

Moskova Antlaşması

16 Mart 1921

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'daki faaliyetlerine başladıkları günlerden itibaren üzerinde önemle durdukları konulardan biri, TBMM ile Sovyetler Birliği arasında karşılıklı menfaatlere dayalı ilişki kurarak, Batılı devletler karşısında bu devletin yardımını sağlayabilmektir. Ülke yönetimini Bolşeviklerin ele aldığı Sovyetler Birliği de, Anadolu'da batılı emperyalistlere karşı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan direniş faaliyetlerini yakından takip ediyordu. TBMM'nin açılmasından üç gün sonra, 26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa Lenin'e yazdığı bir mektupta, Ankara ve Moskova arasında askeri ve siyasi ittifak, kurularak, Batı Emperyalizmine karşı birlikte mücadele etmelerini istemiş, Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Milliye dayalı politikasını açıklamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın Lenin'e yazdığı bu mektuba cevap, 3 Haziran'da Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin'den gelmişti. Bu mektupla Sovyet Hükümeti ve T.B.M.M. Hükümeti arasında diplomatik ilişkiler resmen kurulmuştu. Bununla birlikte Çiçerin'in cevabında herhangi bir ittifaktan söz edilmiyordu. Sovyetlerin Ankara ile ittifaktan kaçınmalarının sebepleri vardı. Şöyle ki, Sovyet Hükümeti bu sırada İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapmak için çalışıyordu. Türkiye ile İngiltere'ye karşı yapılan bir ittifak bu ticaret anlaşmasına engel olabilirdi. İkincisi, Sovyetler komünist olmayan ülkelerle ittifakı kendilerine uygun görmüyorlardı. Üçüncüsü, bu sırada Sovyetler, Polonya savaşı, General Wrangel ve Gürcistan'daki Menşeviklerle uğraşmaktaydı. Türkiye ile ittifak, Rus askerlerinin de Yunanlılara karşı mücadelesini gerektirebilirdi oysa Sovyetler bunu yapabilecek durumda değildi. Öte yandan, milliyetçi ve dost bir Türkiye'nin, Sovyetler ile İtilâf Devletleri arasında tampon bölge görevi görmesi, Sovyet itibarının İslâm ülkelerinde yayılmasına yardımcı olması ve Sovyet işgalindeki ülkelerde yaşayan Türk asıllı halkın ulusal duygularını dizginlemesi olasılığı Sovyet önderlerinin gözünden de kaçmıyordu. Nitekim Sovyetler Birliği çıkarları gereği o günlerde anlaşma imzalamamıştı. Ama Türkiye'ye özel bir önem veriyordu. Bu nedenle Türk-Sovyet ilişkileri Milli Mücadele yılları boyunca zaman zaman çıkan sorunlara rağmen iyi yönde ilerlemişti. Bu süreç içerisinde Sovyetler, Ankara'ya Ekim 1920'de bir elçi göndermiş, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da Mustafa Kemal Paşa tarafından Moskova Büyük Elçiliğine tayin edilmişti. Ayrıca görüşmeler için de Meclis'ten Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve Doktor Rıza Nur seçilmişlerdi. Bu Heyet 19 Şubat 1921'de Moskova'ya vardı. Bu ortamda 26 Şubat 1921'de görüşmeler başladı ve TBMM adına Ekonomi Bakanı ve Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey, Milli Eğitim Bakanı ve Sinop Milletvekili Doktor Rıza Nur Bey, TBMM Hükümeti Büyükelçisi ve bu mecliste Ankara Milletvekili Ali Fuat Paşa ile Sovyetler Birliği Hükümeti adına, Dışişleri Halk Komiseri ve Tüm Rusya Merkez Yönetim Kurulu üyesi Georgi Çiçerin ve Tüm Rusya Merkez Yürütme kurulu üyesinden Celâl Korkmazof arasında devam etti. Neticede gelişen diplomatik ilişkiler çerçevesinde 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalandı. Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Muahedesi olarak bilinen antlaşma maddeleri ana hatlarıyla şunlardır;

- 1-Taraflar, birbirlerine zorla kabul ettirilen herhangi bir barış antlaşmasını tanımayacaklardı. "Türkiye" terimi ile Misâk-ı Milli sınırları içinde kalan toprakların anlaşıldığı ve bu toprakların Kars ve Ardahan'ı da kapsadığı kabul edilecekti.
- 2- Batum, Gürcistan'ın yönetimine kalacak, halkına özerklik verilecek ve Türkiye'ye gümrük vergisi ödemedi Batum Limanından yararlanma hakkı tanınacaktı.
- 3- Nahçıvan'a Azerbaycan'ın koruyuculuğu altında yerel özerklik verilecekti.
- 4- İki taraf da, Doğu uluslarının özgürlük ve bağımsızlık haklarını ve diledikleri hükümet rejimiyle yönetilmek haklarını sağlayacaklardı.

5- Boğazlar rejimi, Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında yapılacak bir konferansta, İstanbul'un güvenliği ve Türkiye'nin kesin egemenliğine hiçbir zarar getirmeyecek şekilde saptanacaktı.

6- Her iki devlet aralarında yapılmış bütün eski anlaşmaları çıkarlarına ters düştüğü için hükümsüz ilan edeceklerdi.

7- O güne kadar iki ülke arasında imzalanan ve ortak çıkarlarına ters düşen anlaşmalar geçersiz sayılacak ve Sovyet Hükümeti kapitülasyonları tanımayacaktı.

8- Her iki taraf da kendi ülkeleri üzerinde, diğer tarafın hükümetini devirmek amacını güden örgüt ve grupların kurulmasına ve yerleşmesine müsaade etmeyecekti.

9- Taraflar, iki ülke arasındaki bağlantıların kesilmeden sürdürülmesi amacıyla, demiryolu, telgraf vb. gibi ulaşım ve iletişimi koruma ve geliştirmeyi ayrıca iki ülke arasında zorlukla karşılaşmaksızın kişi ve malların özgürce geçişini sağlamak için gerekli önlemleri alacaklardı.

10- Taraflardan birinin öteki taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan muaf tutulup onlara uymaları istenilmeyecekti.

11- Taraflardan birinin diğer tarafın, kendi topraklarına yerleşmiş olan uyruklarına en elverişli duruma erişme hakkının uygulanması kabul edildi.

12- 1918 yılından önce Rusya topraklarına bağlı iken üzerlerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı olduğu Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti tarafından bu anlaşma ile onaylanan topraklar halkından her isteyen Türkiye'yi özgürce terk edebilecek ve yanına eşya, mal ve parasını alabilecekti.

13- Rusya, tüm savaş tutsaklarıyla sivil tutuklulardan Kafkasya ve Avrupa Rusya'sında bulunanları bu antlaşmanın imzası tarihinden başlayarak üç ay içinde; Asya Rusya'sında bulunanları altı ay içinde giderleri Rusya tarafından karşılanmak üzere Türkiye'nin kuzeydoğu sınırına kadar yollama ve geri vermeyi yükümlendi.

14- Taraflar en kısa süre içinde iki ülke arasındaki ilişki ve bağların sağlamaştırılmasına yarayan ekonomik, mali ve diğer sorunları düzenleyici anlaşmaların yapılmasını kabul etti.

15- Türk-Rus Antlaşmasında Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'ne ilişkin hükümlere Türkiye ile bu Cumhuriyet'ler arasında yapılacak antlaşmalarda uyulmasını zorunlu kılmak için, Rusya söz konusu Güney Kafkasya Cumhuriyetleri katında gerekli işlemlerde bulunmayı yükümlendi.

16- Antlaşma maddeleri onaylanma işlemine sunulacaktı. Onaylanma belgeleri ise en kısa zamanda Kars'ta karşılıklı sunulacaktı. Ayrıca Ruslar tarafından Türklere "*iki tümene yetecek kadar silâh ve cephane*" ile on milyon altın ruble verilmesi kararlaştırıldı.

Antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye ifadesiyle Misak-ı Milli'nin içine aldığı arazinin kastedildiği açıkça belirtilmiş ve Türk-Rus sınırı çizilmişti. İkinci madde ile Batum Gürcistan'a terk edilmiş ise de bölgedeki Türk halkının dini ve kültürel hakları güvence altına alınmıştı. Üçüncü madde ile Nahçıvan üzerinde Rusya'nın yanı sıra Türkiye'nin de himaye hakkının kabul edilmesi ve üçüncü bir devletin müdahalesine izin verilmemesi önemli bir hususu teşkil etmişti. Dördüncü madde ile Rusya'da kurulmakta olan yeni rejim ile Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi arasında bir paralellik kurulmaktaydı. Beşinci madde ile Boğazlar meselesinin Karadeniz'e sahili olan devletler arasında halledilmesi

hususunda Sovyetlere taviz verilmiş olmakla birlikte Türkiye'nin mutlak egemenliğine herhangi bir sorun çıkarmama şartı Türkiye'yi daha avantajlı hale getiriyordu. Yedinci madde ile Türklerin ekonomik bağımsızlığını zedeleyen kapitülasyonların kaldırıldığına Rusya tarafından kabul edilmesi en önemli noktalardan birisiydi. Sekizinci madde ile taraflar kendi ülkeleri içinde diğer tarafın hükümetini devirmek amacını taşıyan örgüt ve grupların kurulmasına ve faaliyet göstermesine müsaade etmeyeceklerini kabul etmişlerdi. Türkler için bu maddenin faydası, Türkiye dahilinde, Bolşevik nüfuzuna girmiş olan Kafkaslarda ve diğer yerlerde bir Bolşevik hareketini tahrik ve teşvik edecek herhangi bir teşkilatın kurulmasına fırsat verilmemesini sağlamasıydı. Rusya için de Rus esaretinde yaşayan Müslüman Türk topluluklarının Türkiye'nin nüfusuna girmelerini veya Moskova'ya karşı isyan etmelerini önlemek amacıyla Sovyet yönetimine gerekli fırsatı tanımış olmasıydı.

Moskova Antlaşması, Türk diplomasi tarihinde özel bir yeri teşkil etmiştir. Çünkü adı geçen antlaşma, işgal altındaki bir devlete kuvvetli bir müttefik kazandırmıştı. Bunun yanında antlaşmanın Sovyetler açısından da büyük önemi vardı, zîrâ o dönemde Sovyetler her an Batılı devletlerin saldırısına maruz kalabilecek bir devlettir. Sovyetler Birliği bu antlaşma ile en hassas noktaları olan Karadeniz ve Kafkasları güvence altına almış oluyordu. Bu antlaşmanın yapıldığı gün Sovyet Hükümeti İngiltere ile de, istediği ticaret anlaşmasını yapmıştı. Bu nedenle Türk-Sovyet Antlaşması'ndan sonra Sovyetlerin Milli Mücadele'ye yaptıkları yardım birdenbire artmıştı. Sovyetler, Milli Mücadele'ye hem askeri malzeme hem de para yardımında bulunmuşlardı. Bununla birlikte, dostluk antlaşmasının imzasına ve yapılan yardımlara rağmen, Türk-Sovyet münasebetleri sağlam bir güvenlik havasına girmemişti. Bunun da başlıca sebebi komünizm meselesi olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, "*Bizim Ruslarla olan münasebet ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslarıyla alakalıdır.*" diyerek, Sovyet Hükümeti'yle ilişkilerle, komünizmin Anadolu'ya sokulması meselesini birbirinden ayırmıştır.

Hümeyra KARABIYIK

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980**, 1988.

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2000.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1989.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, İstanbul 1938.

CEBESÖY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları (1920-1922)**, İstanbul 1955.

ESMER, Ahmet Şükrü, **Türk Diplomasisi (1920-1958)**, İstanbul 1959.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, **Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920-1961)**, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1962.

SONYEL, R. Salâhi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, TTK. Yayını, Ankara 1991.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1980)**, AÜ. Yayını, Ankara 1981.

YERASİMOS, Stefanos, **Türk Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Millî Mücadeleye**, Gözlem Yayını, İstanbul 1979.

YÜCEER, Saime, **Millî Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri**, Ekin Kitapevi, Bursa 1997.

09/09/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/moskova-antlasmasi/?pdf=3464> adresinden erişilmiştir